

ס. פאולא - ברזיל
ג' אדר ראשון תשפ"ב

מי נהר

פנינים לפרשת תרומה תשפ"ב

מדוע הוצרכו ישראל לכפרה על חטא העגל הרי 'אדם עובר עבירה פעם ראשונה מוחלין לו'

דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי
(כ"ה ב')

במדרש (שמו"ר ל"ג ז'): ויקחו לי תרומה הה"ד (דברים ל"ג) תורה צוה לנו משה, דרש רבי שמלאי תרי"ג מצות נתנו לישראל ע"י משה - שכן מנין 'תורה', ואם תאמר אינן אלא תרי"א ושתים היכן הם, אלא אמרי רבנן 'אנכי' ו'לא יהיה לך' מפי הגבורה שמעום ותרי"א אמר להם משה, שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה וגו'.

הקשה בעל הפנים מאירות בספרו כתנות אור כאן: וצריך ביאור דאמר הה"ד, מאי שייכות פסוק תורה צוה וגו' לפרשה זו ויקחו לי תרומה. ועוד דרוש דרבי שמלאי מאי שייכות לכאן, (ועיי"ש מה שכתב בזה).

ביאור נפלא בדברי המדרש כתב בשו"ת זכרון יצחק¹: ונראה ע"פ הידוע דהמשכן היה בכדי לכפר על ישראל על מעשה העגל, וכמו שאמרו חז"ל על פסוק (שה"ש א' י"ג) צרור המור דודי לי וגו', וכפירש"י בשיר השירים². ומטעם זה דעת כמה מחברים דציווי המשכן הנאמר בפרשתנו היה לאחר חטא העגל, ואין מוקדם ומאוחר בתורה³.

והנה ראיתי בספר משען המים בפרשת בראשית שהקשה שהרי היה מקום לפטור את ישראל בחטא העגל, דהרי אמרו חז"ל ביומא (פ"ו): אדם עובר עבירה פעם ראשונה מוחלין לו וכו'.⁴ ותיירץ שם ע"פ מה דאיתא בספר עיון יעקב דהא דקנס הקב"ה מיתה על אדם הראשון ולא נמחל לו משום הא דפעם ראשונה מוחלין לו, היינו כיון דהקב"ה בעצמו ציוה לו ולא על ידי

¹ משנת תקפ"ב, להגאון רבי יצחק הוכלגלרנטר אב"ד חעלמא וזאמוטשט בן הגאון בעל משנת חכמים זצ"ל, בחידושים עה"ת שבסוף הספר, בפרשתנו.

² וז"ל רש"י שם: כך הקב"ה נתרצה לישראל על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמר התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל, עכ"ל. וכן איתא בספרי (ר"פ דברים, ובילקוט רמז תשצ"ב): רבי בנאה אומר עבדו ישראל עבודה זרה הרי הם חייבים כליה, יבוא זהב משכן ויכפר על זהב העגל.

³ כן מפורש במדרש תנחומא בפרשתנו סי' ח': אימתי נאמר למשה הפרשה הזו של משכן - ביום הכפורים עצמו, אע"פ שפרשת המשכן קודמת למעשה העגל א"ר יהודה בר' שלום אין מוקדם ומאוחר בתורה.

⁴ זה לשון הגמרא שם: תניא רבי יוסי בר יהודה אומר אדם עובר עבירה פעם ראשונה מוחלין לו שניה מוחלין לו שלישית מוחלין לו רביעית אין מוחלין לו שנאמר 'כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו', ואומר 'הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גברי', מאי ואומר, וכי תימא הני מילי בציבור אבל ביחיד לא תא שמע הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר.

שליח אין נמחל לו אף בפעם ראשונה, כמו דכתיב פי מלך שמור⁵. אם כן מטעם זה אין התנצלות לישראל על מעשה העגל כיון דאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעו, עכ"ד הגאון בעל משען המים, ועיין בחידושיי בפרשת בראשית (אות י').⁶

ולפי' עולה פשוט ונכון מאמר המדרש הנ"ל שדרשו ואמרו 'ויקחו לי תרומה' - והיינו בכדי לכפר על מעשה העגל, א"כ הרי תיקשי מדוע הוצרכו ישראל לכפרה, והרי בלא"ה היה מקום לפטור דפעם ראשונה מוחלין לו, לזה אמרו הה"ד 'תורה צוה לנו משה' דרש רבי שמלאי וכו' אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעו, וא"כ הרי לא היה מקום למחול לישראל אף בפעם ראשונה וכנ"ל, על כן הוצרכו לכפרה במעשה המשכן, ולכך אמר ויקחו לי תרומה. עכת"ד הזכרון יצחק⁷.

[בפרשת כי תשא (אות ג') כתב הזכרון יצחק עוד בענין זה, על דברי הגמרא בסנהדרין (ס"ג.): אמר רבי יוחנן אלמלא וי"ו שבי'העלוד' נתחייבו רשעיהם של ישראל כלייה. כתנאי, אחרים אומרים אלמלא וי"ו שבי'העלוד' נתחייבו רשעיהם של ישראל כלייה, אמר לו רשב"י והלא כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם שנאמר בלתי לה' לבדו. דהעירו המפרשים מאי טעמא דרבי יוחנן ואחרים, והלא לא מצאנו מענה על דברי רשב"י.

אמנם לפי דברי המשען המים דמה שנענשו על חטא העגל הוא משום שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעו - כמו שכתב העיון יעקב דעל ציווי מפי הקב"ה בעצמו יש עונש אף בפעם

---

⁵ דברי העיון יעקב (מהגאון בעל שבות יעקב זצ"ל, על אגדות הש"ס) הם במסכת שבת (נ"ה): על מאמר הגמרא 'אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון, אמר להם מצוה קלה צויתו ועבר עליה', וז"ל: נראה דהקושיא לפי שאדה"ר היה יציר כפיו אינו מן הראוי לקנוס עליו מיתה בשביל עבירה קלה גם פעמיים ושלש עם גבר, וכאן נגזר עליו מיתה על עבירה ראשונה. והשיב להם מצוה קלה צויתו ועבר עליה, כלומר שאני בעצמי צויתו, ואינו דומה שומע מפי מלך עצמו לשומע מפי שליח, לכך נגזר עליו מיתה. וזה 'אני פי מלך שמור' (קהלת ח' ב'). ונ"ל שזה כוונת הפסוק פרשת יתרו ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלקים פן נמות, כלומר כיון שידבר אלקים בעצמו עמנו יגזור עלינו תיכף מיתה, עכ"ל.

⁶ שם הקשה בעל הזכרון יצחק על דברי העיון יעקב: אכתי תקשי מאיזו טעם נענשה האשה באכלה מעץ הדעת, הרי בעת שנצטוו האדם עדיין לא נבראה האשה ולא שמעה האזהרה מפיו ית' אך האדם הודיע לה האזהרה, א"כ היה מהראוי למחול לה בפעם ראשונה וכנ"ל. ועי"ש מה שכתב בזה. ויש ליישב קושייתו ע"פ דברי המהרש"א בסוטה (ט': ד"ה אהרוג): כי ציווי השי"ת לאדם שלא יאכל מעץ הדעת היה קודם שנבראת חוה ממנו, ומיהו גם חוה נצטווה באכילתה שהרי נענשה באכילתה, דבין למ"ד פרצוף היה בין למ"ד זנב היתה היא חלק ממנו והחלק בכלל הכל, עכ"ל. ולפי' י"ל דחשיב שפיר שנצטווה גם היא מפי הקב"ה בעצמו.

⁷ סמך לדברי המפרשים - דחומרא יתירה איכא בהא דעברו על מה ששמעו מפי הגבורה - יש להביא מדברי המדרש (שמו"ר מ"ב ח'): וכל הדברות הוא אומר חוץ משנים שהקב"ה אמר לישראל מפיו 'אנכי' ולא יהיה לך', אמר הקב"ה לא היה לכם לחטוא אלא במה שצויתי אתכם (מתנות כהונה: בתמיה). ובפי' עץ יוסף כתב: והיינו דכתיב (שמות ל"ב ח') 'אשר צויתים'.

וראה להחיד"א בספרו ראש דוד פרשת בראשית (דף ד'). שכתב ע"פ דברי העיון יעקב: אפשר שהוא כונת הכתוב לך רד כי שחת עמך סרו מהר מן הדרך אשר צויתים וגו', כי באומרו לך רד וגו' יאמר האומר זה חטא ראשון ומידתו יתברך מעביר ראשון ראשון, לזה אמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתים - דייקא, דאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעו, וכיון שאני צויתים ושמעו מפי אין בזה מעביר ראשון. וכ"כ במדבר קדמות (מערכת המ"ם אות כ"ו).

אך בעיקר הדברים יש להעיר ממה שכתב המהרש"א בסנהדרין (ק"א. ד"ה וכותב): דבמעשה העגל לא היה צריך למדה זו (ד'ארץ אפים' אף לרשעים), שהיה להם חטא הראשון ונחשבו עדיין לצדיקים כמ"ש מעביר ראשון ראשון, אבל במרגלים כבר חטאו כמה פעמים כמ"ש בענין 'וינסו אותי זה עשר פעמים' ונחשבו כרשעים ולכך הוצרך למדה זו ארץ אף גם לרשעים, עכ"ל. הרי שנקט דגם לגבי חטא העגל נאמר הא דמעביר ראשון ראשון. וצ"ע לפי דרכו למה באמת נתחייבו על חטא העגל.

הראשונה, יש ליישב דמאחר שלא עברו ישראל במעשה העגל כי אם על איסור שיתוף שם שמים ודבר אחר דאזהרתו משום שנאמר (בפרשת משפטים כ"ב י"ט) 'בלתי לה' לבדו', א"כ הרי אזהרה זו לא שמעו ישראל מפי הגבורה כי אם מפי משה רבינו, ושוב לא נתחייבו ישראל כליה משום הא דפעם ראשונה מוחלין לו].

ביאור טענת משה רבינו 'לי ציוית' ולא להם

יתכן לפרש מה שטען מרע"ה אחרי חטא העגל 'לי ציוית לא יהיה לך אלהים אחרים' - ולא להם, כמו שכתב רש"י בפרשת יתרו (כ' ב'), ומקורו במדרש (שמו"ר מ"ז ט'): אמר משה לפני הקב"ה למה אתה כועס עליהם לא שעשו עבודת כוכבים, לא ציויתם. אמר לו הקב"ה בדיבור שני לא אמרתי 'לא יהיה לך', אמר לפני לא ציוית אותם, לי ציוית. שמא אמרת להם 'לא יהיה לכם', לי ציוית, אם עשיתי עבודת כוכבים מחני נא מספרך, (וכ"ה בדב"ר ג' י"א).

דלכאורה יפלא וכי יעלה על הדעת שלא נצטוו כל ישראל רק משה לבדו. וראה חתם סופר (פרשת כי תשא עה"פ ועתה אם תשא חטאתם): והנה אמרו חז"ל מרע"ה טען לא להם צוית אלא לי, והיא טענה שאינה נכונה כמהתל בחברו חלילה. ובדרשות חת"ס (ח"ב רצ"ג): וצ"ע וכי כמהתל באיש יהתל מרע"ה בהקב"ה.

אולם ע"פ מה שנתבאר יש לבאר דטענת מרע"ה היתה שגם שתי הדברות הללו 'לי ציוית' - שאני אמסור להם, דאם היה מדבר אל כל ישראל הו"ל לומר בלשון רבים, וממילא חשיב שנצטוו גם עליהם רק על ידי שליח ולא מפי הקב"ה בעצמו, ושפיר יש למחול להם על זה כדין עבירה ראשונה.

ומצאתי בדברי יואל (פרשת כי תשא עמ' שכ"ה) שכתב: ומקצת מן המפרשים ביארו מה שאמר משה לי ציוית ולא להם, דהכי פירושו שלא דיבר הקב"ה עם ישראל כמדבר לנוכח שהרי לא אמר אנכי ה' אלקיכם, אלא שהיה הדיבור מיוחד למשה לנוכח ועל ידו נצטוו ישראל. וזאת כוונת המדרש 'לי ציוית' לאמר להם, 'ולא להם' שלא נתייחד הדיבור אליהם כי אם אלי בלבד היו הדברים, ובזה המליץ משה טוב על ישראל שאין אשמתם גדולה כ"כ, כיון שלא בא הדיבור אליהם אלא באמצעות שליח.

אך שוב כתב להקשות על כך: גם לפ"ד המפרשים אכתי לא נתיישבו דברי המדרש על מכונם, שהרי אפילו אם לא נאמרו הדברות לישראל אלא ע"י שליח מכל מקום עדיין אין מובנת מליצתו של משה לי ציוית ולא להם, שהרי סו"ס נצטוו על כך ועברו על הציווי, ובמה מצא משה ללמד סנגוריא על ישראל.

ובדברינו הלוא מיושב היטב, דמאחר שלא נצטוו על 'לא יהיה לך' אלא ע"י שליח שוב נוהגת גם בזה המידה למחול על עוון ראשון.

על מה ששמעו מפי הקב"ה בעצמו אמרו 'נעשה ונשמע'

נתבאר בדברי הזכרון יוסף דהמדרש עה"פ ויקחו לי תרומה - הה"ד תורה צוה לנו משה וגו' - ומייתי דרשת רבי שמלאי דתרי"א מצוות שמעו ממשה רבינו ורק אנכי ולא יהיה לך שמעו מפי הגבורה - בא ליישב מדוע הוצרכו לכפרה על חטא העגל.

בדרך זה יש לבאר דברי המדרש באופן נוסף, ע"פ מה שכתב הגאון בעל זכרון יוסף בספרו משביר בר (פרשת ואתחנן ד"ה ותקרבון, ופרשת נצבים ד"ה בפסוק ואמרו כל הגוים) ליישב קושיית הראשונים על דברי הגמרא בשבת (פ"ח.) שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית וימכאן מודעא רבה לאורייתא עד שהדור קבלוה בימי אחשורוש - דאם כן מקדש ראשון מפני מה חרב וישראל גלו מארצם, (עיי"ש ברמב"ן: 'אם קודם אחשורוש לא היו מצווים למה נענשו'), ותירץ וז"ל: י"ל ע"פ מה שכתבו התוס' שם (ד"ה כפה) אע"פ שכבר אמרו נעשה

ונשמע, מכל מקום שמא היו חוזרים בהם מיראת אש הגדולה, עי"ש. ואמרתי הפירוש דהם לא אמרו רק 'כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע' ולא מה שיאמר משה. והנה באמת אנחנו לא שמענו מפי הגבורה רק אנכי ולא יהיה לך, משא"כ שאר התורה, שהרי מפני יראת האש הגדולה אמרו דבר אתה עמנו וגו'. וכן אמרינן בדוכתי טובי 'דבר ה' המה רק שתי דברות אנכי ולא יהיה לך (עי' סנהדרין צ"ט). ולפי"ז אין להם מודעא רק בשאר התורה אבל בעבודה זרה אמרו נעשה ונשמע דבר ה', ואנכי ולא יהיה לך מפיו שמענו, עכ"ל. ועי"ש שביאר בזה הכתוב 'על מה אבדה הארץ וגו' ולא שמעו בקולי', דהיינו על שלא שמעו בקולי שאמרתי בעצמי 'אנכי ולא יהיה לך' ואת קולי שמעו, ועל זה כבר אמרו ברצון כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע⁸.

והנה בחידושי הריטב"א (בשבת שם, וכן בדרשות ר"י אבן שועיב ר"פ יתרו) הקשה דלפי דברי הגמרא ד'מכאן מודעא רבה לאורייתא' למה נענשו על עון העגל. ובדברי המשביר בר מתורץ שפיר, דמאחר ששתי דברות הראשונות מפי הגבורה שמעו, אם כן על זה הרי אמרו 'כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע' ואין להם טענה לפטור עצמם בטענת אונס על עון עבודה זרה.

מעתה יובנו דברי המדרש, דעה"פ ויקחו לי תרומה יקשה למה צריכים להביא נדבה למשכן בשביל לכפר על מעשה העגל, (כדאיתא בספרי ר"פ דברים: עבדו ישראל עבודה זרה הרי הם חייבים כליה יבוא זהב משכן ויכפר על זהב העגל), הרי יש להם טענת מודעא - וכקושיית הריטב"א. לכך הביא המדרש כאן הא ד'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמעו, דמשום הכי ליכא על עון עבודה זרה טענת מודעא, כי על 'כל אשר דבר ה' אמרו נעשה ונשמע, ועל כן הוצרכו לכפרה.

[וגם לפי דרך זה יבואר מה שטען מרע"ה אחרי חטא העגל 'לי ציוית לא יהיה לך אלהים אחרים' - ולא להם, דהיינו שגם שתי הדברות הללו 'לי ציוית' - שאני אמסור להם, דאם היה מדבר אל כל ישראל הו"ל לומר בלשון רבים, וממילא לא הוי בכלל 'כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע', ושפיר יש להם טענת מודעא לפטור עצמם בטענת אונס].

---

⁸ בספר אפריון (להגר"ש גנצפריד זצ"ל, פרשת וילך עה"פ וחרה אפי בו וגו') כתב בזה: איתא במסכת מגילה (י"ב.) שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה, אמר להם אמרו אתם, אמרו לו מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע, א"כ שבשושן יהרגו שבכל העולם כולו אל יהרגו, אמרו לו אמור אתה, אמר להם מפני שהשתחוו לצלם, אמרו לו וכי משוא פנים יש בדבר, אמר להם הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים. והקשה בספר יערות דבש (ח"ב דרוש ט"ו) הלא גם על הטעם מפני שנהנו מסעודתו קשה וכי משוא פנים יש בדבר. ונראה לפע"ד כי התוס' במסכת שבת (פ"ח.) הקשו אמאי הוצרך לכפיית ההר, הלא אמרו כל אשר דבר ה' נעשה, והבאתי לעיל בפר' יתרו מה שכתב בספר משביר בר שהם לא קבלו על עצמם רק מה שישמעו מפי ה' ית"ש ולא מה שישמעו מפי משה. ולפי"ז י"ל כי על מה שנהנו מסעודתו אין להקשות וכי משוא פנים יש בדבר, כי י"ל מאחר שיש להם קצת טענה שהיו אנוסים בקבלת התורה לכך ויתר להם הקב"ה, אבל מה שהשתחוו לצלם על זה אין להם טענה שהיו אנוסים בקבלת התורה, כי הרי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו, וזאת קבלו עליהם ברצון שהרי אמרו כל אשר דבר ה' נעשה, ולכן הקשו וכי משוא פנים יש בדבר, עכ"ל.

תכלית המשכן להשפיע תורה לישראל

יתכן לבאר דברי המדרש על הפסוק ויקחו לי תרומה - הה"ד תורה צוה לנו משה, ומייתי דרשת רבי שמלאי דרך אנכי ולא יהיה לך שמעו מפי הגבורה והשאר שמעו ממשה רבינו, ע"פ מה דאיתא במדרש שיר השירים רבה עה"פ (שה"ש א' ב') ישקני מנשיקות פיהו: בשעה ששמעו ישראל אנכי ה' אלהיך נתקע תלמוד תורה בלבם והיו למדים ולא היו משכחין. באו אצל משה ואמרו משה רבינו תעשה את פרוזביון שליח בינותינו (עץ יוסף: מלת 'שליח' הוא פירוש על מלת 'פרוזביון'), שנאמר דבר אתה עמנו ונשמעה ועתה למה נמות, ומה הנייה יש באבדה שלנו, חזרו להיות למדים ושוכחים. אמרו מה משה בשר ודם עובר אף תלמודו עובר. מיד חזרו באו להם אל משה אמרו לו משה רבינו לוואי יגלה לנו פעם שניה, לוואי ישקני מנשיקות פיהו, לוואי יתקע תלמוד תורה בלבנו כמות שהיה. אמר להם אין זו עכשיו, אבל לעתיד לבא הוא שנאמר (ירמיה ל"א ל"ב) ונתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה, עכ"ל.

מבואר בזה דאם היו שומעים כל התורה מפיו של הקב"ה היו משיגים את התורה בדרכה עליונה יותר, והיה תלמוד תורה נתקע בלבם עד ששוב לא היתה התורה משתכחת מהם.

וי"ל דזהו שבא המדרש כאן להשמיענו - שתכלית המשכן להשלים חסרון זה. דהנה כתב בדרשות המהרי"ט (צפנת פענח פרשת חקת סוף דרוש שלישי): ומצינו שלושה דברים שגורמים לתורה שהיא משתכחת וכל אחד קשה מחברו וכו', והשני - חורבן בית המקדש, כי מציון תצא תורה, וכתוב (איכה ב' ט') מלכה ושריה בגוים אין תורה⁹.

וביאור הדברים הוא ע"פ מה שידוע מהגר"א זצ"ל (פי' לאבות ספ"ה, אמרי נעם ברכות ח'). ד"ה כל העוסק, פי' על שיר השירים ו' ד' בבאור מה שאנו אומרים (בסיום תפילת שמונה עשרה, והוא משנה בפ"ה דאבות) 'יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך', ע"פ הכתוב באיכה (ב' ט') 'מלכה ושריה בגוים אין תורה' - דבלא בית המקדש אין לנו תורה, כי השפעת התורה בעם ישראל היתה ע"י בית המקדש, ובעת החורבן איבדנו חלקנו בתורה, ועל כן מבקשים אנו שיבנה ביהמ"ק ואז נזכה לתורה¹⁰.

ובשערי העבודה המיוחס לרבינו יונה (אות ה') איתא: ומכל ארץ ישראל בחר ה' בירושלים וכו', והיה במקום ההוא בזמן שביהמ"ק קיים בכל עת ובכל שעה מעין דוגמא שהיה על הר סיני בעת מתן תורה לענין כבוד השכינה ולענין הנבואה ולענין התורה, שנאמר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, עכ"ל. הרי שהשפעת התורה ע"י המקדש היתה מעין דוגמא של הר סיני בעת מתן תורה. ועל דרך זה מבואר ברמב"ן בפרשתנו (כ"ה א'), עיי"ש. וראה בהעמק דבר ר"פ תצוה דאור התורה הוא תכלית המשכן. ובספר מעדני שמואל (להגר"ש טרוביץ

⁹ וכתב המהרי"ל (תפארת ישראל פרק נ"ו): כי כאשר היה התורה עם ישראל מיד היה השי"ת עמם, ולפיכך מיד אחר נתינת התורה אמר הכתוב ויקחו לי תרומה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, וכמו שבארנו למעלה שהיא משל למי שיש לו בת יחידה וכו', וזה מורה כי הקשור בתורה קשור בו יתברך והתורה היא עמו, ולכך ג"כ כאשר נתרחק הקב"ה מישראל לגמרי - כמו שיהיה בסוף הגלות - שיקח הקב"ה עמו התורה ותשתכח תורה מישראל, וזה שאמרו עתידה שתשתכח התורה מישראל.

¹⁰ וראה עוד באורות הגר"א (תורה פ"ח אות ד', מליקוט על תיקוני זוהר), ובפי' הגר"א למשלי (ז' כ'). וראה רבינו בחיי בפרשת ויצא (כ"ט ב'), דלכך נמשל ביהמ"ק לבאר כי משם תצא תורה שנמשלה למים, (וראה עוד בספרו כד הקמח ערך אבל ד'). ראה מהרש"א (סנהדרין צ"ז). דאחר שגלו ישראל אין בהם תורה כדכתיב מלכה ושריה בגוים אין תורה, (ועיי' חדושי מרן רי"ז הלוי על שיר השירים). וראה חגיגה (ה':) כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה. ובמדרש (פתיחתא דאיכ"ר כ"א): כיון שגלו ישראל לבין אוה"ע לא היה אחד מהן יכול להוציא דבר תורה מפיו. ובפתיחתא דאיכ"ר ז' דריש הכתוב בישעיה (ג' כ"ו) 'ואנו ואבלו פתחיה ונקתה לארץ תשב': ואנו ואבלו פתחיה - אנינה מבפנים ואבילה מבחוץ, פתחיה - חורבן ראשון וחורבן שני, ונקתה - נקיה מדברי תורה וכו', לפיכך לארץ תשב.

זצ"ל, בפרשתנו) כתב ששמע ממרן הג"ר אהרן קוטלר זצ"ל דמוכח מחז"ל שהמקדש הוא אמצעי שעל ידו היו משיגים השגות גדולות בתורה¹¹.

ומוכן מעתה מה שכתב המהרי"ט דחורבן בית המקדש גרם לשכחת התורה, דהמקדש היה משפיע תורה לישראל. (ובזה יובן דכשעמדה מלכות יון הרשעה על ישראל 'להשכיחם תורתך' - חיללו את המקדש ובטלו את העבודה).

ויבואר לפ"ז מה שהסמיך המדרש כאן - בתחילת פרשת המשכן - את הכתוב 'תורה צוה לנו משה' ודרשת רבי שמלאי מזה דלא שמעו את כל התורה מפי הגבורה אלא מפיו של משה רבינו, דמחמת זה הוא שהתורה משתכחת מישראל ואין היא תקועה בלבם (כמבואר במדרש שהש"ר), ולתכלית זו בא המשכן - להשלים ולו במקצת את אותה דרגה עליונה שחסרו.

.....

---

¹¹ עיי"ש שהביא מדברי התוס' בבבא בתרא (כ"א. ד"ה כו) כתבו בשם הספרי שעבודת הקודש והמקדש היתה גורם גדול לעסוק בתורה ולהתעלות בתורה, וזהו שנאמר 'כי מציון תצא תורה וגו''. והביא עוד ראיה מהגמרא בחגיגה (ה': ג') דמעו הללו למה וכו', עיי"ש שהבכי הוא על ביטול התורה שנגרם עקב החורבן.

בלב אליהו (סוף ח"א, שביבי לב אות קנ"ה) הביא מה שכתב הרמ"א בספרו תורת העולה שהחכם הפילוסוף אפלטון שאל את ירמיה הנביא מהיכן השיג כל כך הרבה חכמה, וענה לו מהעצים והאבנים האלו של ביהמ"ק, עיי"ש. [נראה שבזה יובן מה שכתב המאירי בפסחים (נ"ד : ד"ה מקום) שתלמידי חכמים ראויים להכיר בחסרון המקדש יותר מן אחרים]. וראה עוד יערות דבש ח"א דרוש י"א : והנה יוסף בן גוריון בקינה שלו על בית המקדש שנחרב אמר כי הדורכים על רצפת בית המקדש היו משיגים חכמה וכו'.

והגה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין כתב בספרו דובר צדק (קונטרס נר המצוות מצות עשה א'): ולכך איתא שם בפרק לא יחפור (כ"ה :) משחרב בית המקדש לא הוגשמה רוח דרומית שהוא אחד מן הקללות 'ואבדה חכמת חכמיו וכמו שאמרו (סוטה מ"ט). משחרב בית המקדש שרו חכימא וכו' כי מציון תצא תורה ודבר ה' זו הלכה מירושלים וכו'. כי לתורה יש שייכות לבית המקדש כנ"ל, וסנהדרין היו יושבין בלשכת הגזית ומשם תורה יוצאת, לפי שהיא מה' יתברך ובכלל הכל בידי שמים כמו שנתבאר לעיל. לכן תלוי הקרבת השי"ת אל האדם ע"י בית המקדש ואז היתה מקור החכמה הנתונה מהשי"ת במקום השראת השכינה שהיא המקדש וירושלים. שמצד משכן ה' יתברך בתחתונים על ידי זה נמשך החכמה והתורה שהיא מן העליונים לבני אדם וכמו שמובא (זוהר ח"ג ע"ג). אורייתא וקודשא בריך הוא חד ובמדרש (ויק"ר ל' י"ג) כאילו אותי אתם לוקחים, ולכך כשחרב נתמעט החכמה, עכ"ל.

האם היתה חובה להביא תרומה למשכן

דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי (כ"ה ב')

יש לעיין אם תרומת המשכן היתה מצוה של חובה על כל אחד ואחד מישראל, וממילא היו כופים על מי שלא רצה להביא - כדין כל מצות עשה שכופין עליה, או שלא היה בזה דין חובה וכפיה אלא היה תלוי ברצון איש ואיש.

הנה בוודאי מפשטות לשון הכתוב 'מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי' משמע שהתרומה באה רק ממי שנדבו לבו ולא כפו עליה, ומזה נראה לכאורה שלא היתה חובה להביא.

ובתרגום יונתן מפורש שלא היה כאן דין כפיה, וז"ל: ויסבון קדמי אפרשותא מן כל דיתרעי לביה 'ולא באלמותא' תסבון ית אפרשותי. וכן איתא במדרש לקח טוב: אשר ידבנו לבו - 'ולא אנוס'. והספורנו כתב נמי: צוה שלא יגבו בזרוע כענין שממשכנים על הצדקה, אבל יגבו מן המתנדבים בלבד, (וכ"כ בפר' ויקהל ל"ה ה'). וכן כתב ר"י בכור שור: הגזברים יקחו מאת העם ולא בחזקה - אלא מאת כל איש אשר ידבנו לבו. וכן נקט האברבנאל: שלא יכריחו לשום אדם לתת בנדבה הזאת, אבל מאת כל איש אשר ידבנו לבו יקחו מה שיתן ברצון נפשו, ולא באונס.

ואולי בדבריהם עדיין היה מקום לומר שהיתה חובה על כל אחד לתת אלא שמאיזה טעם שהוא גזרה התורה שלא יכפו על כך. אבל בכלי יקר כתב להדיא דהתרומה 'באה בנדבה ולא היה שם חובה כלל', וכתב עוד בהמשך דבריו 'כי פשיטא שהיא באה נדבה ולא חובה'.

וכן מבואר במלבי"ם: לא אמר 'ויתנו' לי תרומה, שאז היה מצות עשה וחיוב על כל אחד ליתן, וה' רצה שתתנו זה זה תהיה מנדבת לב ורצון חפשי לא ע"י שום הכרח, ואם היה הציווי שיתנו היו נותנים בהכרח ע"י הציווי, לכן ביאר שאינו מצוה שיתנו רק שימנו גבאים לקבל ממי שירצה ליתן, עכ"ל.

הרי מפורש בדברי הכלי יקר והמלבי"ם שלא היתה שום חובה לתת תרומה למשכן, והיתה זו נתינה של רשות שהיתה תלויה לגמרי ברצונם הטוב.

דעת המהר"ל, הלבוש, האוה"ח והנצי"ב שהיתה חובה על כל אחד לתת תרומת המשכן

אמנם המהר"ל בגור אריה כתב על דברי רש"י 'שלש תרומות אמורות כאן, א' תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים וכו', ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת וכו', ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד' (והוא מהגמרא במגילה כ"ט:), וז"ל: כתב כל השלשה תרומות ביחד להשוות שלשתן, לומר כמו שתי תרומות האחרים שבודאי צריך ליתן, אף תרומה זאת השלישית צריך ליתן, ולא תאמר כיון דנדבה באה אם לא רצה ליתן לא צריך ליתן, לכך הקיש הכתוב שיש ליתן דהרי מצוה הוא, אלא שיתן מה שידבנו לבו. וכן משמע מדברי רש"י (פסוק ג') שאמר כי התרומה השלישית היא באה 'כל איש מה שידבנו לבו' ולא אמר 'כל איש אשר נדבה לבו', משמע שהיו כולם חייבים בנדבה אלא כל איש מה שידבנו לבו, עכ"ל.

מבואר בדבריו שתתנו המשכן היתה חובה גמורה, דומיא דמחצית השקל. וכן כתב הלבוש בפירושו לבוש האורה ד"ל סגי דלא יתן כלום שעכ"פ צריך ליתן אלא שיתן מה שירצה,

(ועי"ש שכתב שאין חילוק בין תרומה זו לבין תרומה הניתנת לכהן, דגם שם חיטה אחת פוטרת כל הכרי ומכל מקום יכול ליתן מה שירצה, הכי נמי כאן)¹².

ואף שאין מפורש בדבריהם שהיו כופין על זה, אבל מדכתב המהר"ל ששלש התרומות נכתבו כאן יחד כדי להשוותן לענין חובתן, (וכמו ששתי התרומות האחרות האמורות כאן - תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים ותרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות - היו חובה כך גם תרומת המשכן), נראה דהכי נמי שוו לענין כפיה, דקי"ל (שקלים פ"א מ"ג) ממשכנין על השקלים.

ובדברי האור החיים הק' מפורש שהיה דין כפיה בתרומת המשכן, דכתב: מאת כל איש אשר ידבנו לבו וגו', אולי שיכוין לומר כי באיש שיודעים בו שהוא נדיב לב לא יכניסוהו במשפט ההערכה לדעת מה יקבלו ממנו, כיון שהוא מוחזק כי לבו נדיב יקחו ממנו את אשר יביא, כי ודאי שיודע הוא עצמו שזה הוא יכלתו, ואת זו אצדיק שהיא 'תרומתי' הצריך לתת, כאומרו 'את תרומתי'. עוד ירצה לומר שאינה חשובה להקראות 'תרומתי' אלא המובא מנדבת לב האדם, והוא אומרו 'מאת אשר וגו' תקחו את תרומתי', אבל המעושה לא קראה 'תרומתי' אלא 'תרומה' דכתיב 'ויקחו לי תרומה', עכ"ל.

וחזינן מדבריו שהיתה מציאות של תרומה 'מעושה' שלא באה מנדבת לב האדם. ומבואר נמי בדבריו שהיו שמים ומעריכים כל אחד כמה מחוייב לתת, ופירוש 'מאת כל איש אשר ידבנו לבו' היינו דמי שיודעים בו שהוא נדיב לב אין צריך שומא והערכה כמה יתן אלא יקחו ממנו את אשר יביא. אי נמי דרק מה שמובא מנדבת הלב נקרא 'תרומתי', אבל מה שבא ע"י כפיה נקרא 'תרומה' ולא 'תרומתי'. [וברבינו בחיי כבר איתא: תקחו את תרומתי - אחר שהזכיר נדיבות הלב יחס התרומה אליו שאמר 'תרומתי', כי אז יהיה רצונו דבק בהם כי אין רצון השי"ת בצרי העין, עכ"ל].

כך סובר גם הנצי"ב זצ"ל בהעמק דבר כאן (וכן בהעמק שאלה שאילתא ס"ב אות א') והביא כמה ראיות לכך, וז"ל: אי אפשר לומר דלא נאמרה מתחילה מצות המשכן אלא ע"י נדבות ואם לא היו מנדבין לא נעשה המשכן, ואמאי הא כופין זה את זה לבנות בית הכנסת כדתניא בתוספתא דב"ב פ"א, מכל שכן משכן דהוא מצות עשה, וגם בית דין מחוייבין לכפות על קיום מצות עשה. והכי לשון הרמב"ם הלכות בית הבחירה (פ"א הי"ב) והכל חייבים לבנות וכו' כמקדש המדבר, הרי שהיה חוב ולא נדבה¹³. ותו קשה דבפירוש איתא בב"ב (ח':) מנין שאין עושין שררה על הציבור פחות משנים אר"נ שנאמר 'והם יקחו את הזהב', ומפרש בגמרא מאי שררותא ומשני משום שממשכנין על הצדקה, הרי דמפרשי משמעות 'והם יקחו' בכפיה¹⁴. אלא עיקר פירוש ויקחו לי - בעל כרחם, ישבו שמאין וגבאין ליקח מכל אחד כפי

¹² ברנת יצחק כאן כתב להוכיח מהגמרא בע"ז (כ"ג): אלא מעתה דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה הכי נמי דבני ישראל יקחו ואין העובדי כוכבים יקחו, וכי תימא הכי נמי וכו', ופירש"י דאסור לקנות זהב ואבנים טובות למלאכת המשכן מן העכו"ם. ומוכח דתרומת המשכן לא היה חיוב כי אם נדבה בעלמא, דאי נימא שזה היה חיוב מאי קשיא להגמרא דנימא דבני ישראל ממעט עכו"ם, דהלא אף אם זה ממעט עכו"ם אין זה רק מיעוט מחיוב תרומה אבל שפיר מתנדבין (וכמש"כ הרמב"ן והריב"א בקידושין ל"ו. בתירוצם הראשון לגבי נשים), ובע"כ שלא היה רק נדבה בעלמא, ע"כ. ודבריו מרפסן איגרי, דמהיכ"ת שעכו"ם יהיו חייבים במצוות התורה (ועאכו"כ במצוה זו שתכליתה 'ושכנתי בתוכם'), ופשוט דאם נתמעטו על כרחך היינו שאין לקחת מהם, ולא לפוטרים מחיוב להביא.

¹³ אמנם בחידושי מרן רי"ז הלוי בפרשת תרומה כתב שהציווי על נדבת המשכן היה רק על הציבור בכללו, אבל על כל יחיד ויחיד לא היה חיוב להביא, אלא בגדר נדבה. וזהו דמבואר בקרא (ל"ה ב') 'קחו מאתכם', והיינו מהציבור דקאמר בלשון רבים והוא ציווי, ומסיים 'כל נדיב לבו' בלשון יחיד, דעל היחיד ליכא חיובא ונתינתו הויא בכלל נדבה. וכן בקרא ד'ויקחו לי תרומה' - קאי על הציבור, וסיים 'כל איש' היינו דהיחיד 'אשר ידבנו לבו' - תקחו את תרומתי. ויש לעיין בדבריו מלשון הרמב"ם 'והכל חייבין לבנות ולסעד בעצמן ובממונם אנשים ונשים כמקדש המדבר', דמבואר בזה שעל כל יחיד ויחיד היה חוב, וכמו שהוכיח מדבריו הנצי"ב, וצ"ע.

¹⁴ הנה בראיה זו כבר קדמו הנועם מגדים בפרשת תצוה, וז"ל: ויש לעיין דהתם גבי 'והם יקחו' יקשה מאי שררותא איכא, דהתם לא שייך ממשכנין דעל בגדי כהונה זהב ותכלת כו' דחשיב נתנו איש לפי נדבת לבו, רק כסף לאדנים

הראוי. ואח"כ מפרש הכתוב עוד 'מאת כל איש אשר ידבנו לבו' אם יהיה נמצא נדבות בלי כפיה גם כן תקחו את תרומתי (לשונו בהעמק שאלה: 'דאם יתנדב מי שהוא יותר מהשמוי יקחו גם כן'), ולא כתרומת אדנים שהיה אזהרה העשיר לא ירבה. וגם האי 'תקחו' אפשר לפרש בעל כרחם, והכ פירושו - מי שינדב ויפריש כופין להביא ומעשין אותו כדאיתא במס' ר"ה דף ו'. וראיתי בתרגום יונתן פר' צו (ח' ט"ו) על המקרא ויחטא את המזבח 'או דילמא השתכח בבנ"י דלא הוי בלביה למיתא לעבידתא ושמע קל כרוזא ואסתפי ואייתי בלא צבא וכו'". ולכאורה הוא פלא מה זה אסתפי, הלא הכרוז היה מאת כל איש אשר ידבנו לבו. אלא כמו שכתבנו דשמע שיקחו בעל כרחם אם לא יהיו נדבות, משו"ה נדב תחילה, ואח"כ שראה מנדבים לרוב התחרט בלבו ולא יכול לחזור, הרי מבואר כמו שכתבנו, עכ"ל. (ועיי' דבריו בפסוק ג' אופן השומא והכפיה)¹⁵.

הרי דשיטתו נמי שהיתה זו חובה גמורה לתת תרומה למשכן והיה בזה דין כפיה לגבות מכל אחד כפי הראוי לו אפילו בעל כרחו. ומה שנאמר 'מאת כל איש אשר ידבנו לבו' היינו לומר דאין תרומה זו כתרומת אדנים שהיתה בה אזהרה של 'העשיר לא ירבה', אלא יקחו מאתו ככל את אשר ידבנו לבו. ובפירושו השני נראה שכוונתו לפרש על דרך דאיתא במדרש לקח טוב: תקחו את תרומתי - 'מאחר שהתנדב מלבו תקחו את תרומתי בעל כרחו', [וכעין זה ברבינו בחי': 'להורות כי כיון שהתנדב המתנדב - תרומת ה' הוא ואם אינו נותנה נענש']. ולפי"ז אין כוונת הכתוב לומר שיקחו רק ממי שנותן מרצון, אלא דאם כבר התנדב והפריש שוב אינו יכול לחזור בו וכופין אותו לתת כל אשר נדב.

שמונה ביאורים בכתוב 'מאת כל איש אשר ידבנו לבו' לפי דעת המפרשים שהתרומה היתה חובה וכפו עליה

הנה לפי דברי המפרשים שתרומת המשכן היתה חובה וכפו על זה, צריך להבין דברי הכתוב 'מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי'. וכבר ראינו כמה פירושים שאמרו בזה המפרשים: **א.** האוה"ח פירש כוונת הכתוב דמי שיודעים בו שהוא נדיב לב אין צריך שומא והערכה כמה יתן אלא יקחו ממנו את אשר יביא. **ב.** עוד פירש האוה"ח דרק מה שמובא מנדבת הלב נקרא 'תרומתי', אבל מה שבא ע"י כפיה נקרא 'תרומה' ולא 'תרומתי'. **ג.** הנצי"ב

וכסף לקרבנות וכסף מחצית השקל למשכן, אבל שאר דברים באו בנדבה כפירוש רש"י כל זה בר"פ תרומה, ואם כן מאי ממשכנין שייך. ודוחק למי שאינו רוצה ליתן כלל אבל הנותן אין לו שיעור, ועיין, ונניח את זה על צד הדוחק שכתבנו, עכ"ל. אמנם **בקובץ שעורים** (ב"ב שם אות מ"ז): כתב בגמרא יליף מקרא 'והם יקחו את הזהב' - דצריך שנים, וקשה דהא בנדבת המשכן לא היו ממשכנין כמפורש בכתוב 'כל אשר ידבנו לבו', ולא היתה שם כפיה כלל ולמה צריך שנים. אלא דהכתוב 'והם יקחו את הזהב' איירי בבגדי כהונה דזה בא מתרומת הלשכה מהשקלים, ובה ממשכנין, עכ"ל. גם **הפנים יפות** (פרשת תצוה עה"פ והם יקחו וגו') הקשה כן, ועיי' ש"תירוצו. ולפי דבריהם נדחת ראייתו של הנצי"ב. וראה **בהכתב והקבלה** (פרשת תצוה עה"פ והם יקחו וגו') שהקשה כן והניח בלא יישוב.

¹⁵ הנצי"ב הוכיח מדברי התרגום יונתן בפר' צו כשיטתו שהיו גובים לנדבת המשכן בעל כרחם. וזה צ"ע מדברי התרגום יונתן שלפנינו דמפורש 'ולא באלמותא', כמובא לעיל. ובאמת מגוף דבריו של הת"י שם בפרשת צו בריש דבריו מוכח נמי שלא היו לוקחים לתרומת המשכן בעל כרחם, שכתב (מתורגם ללשה"ק): ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח סביב באצבעו ויחטא את המזבח מכל ספק אונס וחמס מפני שחשב בלבו שמא לקחו נשיאי בני ישראל תרומה מאחיהם באונס ויקריבו לעבודת המשכן, עכ"ל. ופלא על הנצי"ב שהעלים עיניו מריש דברי התרגום יונתן שהביא. ואולי יש ליישב, דהנה הנצי"ב נקט בדבריו שהיו גובים בכפיה רק אם לא היו די נדבות מרצון, וכ"כ בפרשת ויקהל עה"פ (ל"ה ה') קחו מאתכם תרומה לה: כבר נתבאר ר"פ תרומה דזה הלשון משמעו שיעשו גבאי צדקה לגבות בע"כ אם לא יהיו נדבות. וכתב שם הגר"מ קופרמן שליט"א בהערות שבמהדורתו: ולפי"ז המשך הפסוק 'כל נדיב לבו יביאה' בא לומר שלכתחילה בוודאי עדיף שהתרומה תבוא מנדבת לב, אך אם אין מספיק צריך לכופו ע"י גבאים, עכ"ד. ומעתה יתכן לפרש דמה שכתב התרגום יונתן כאן 'ולא באלמותא' היינו שמתחילה אין להם לקחת בכפיה, כי אולי יביאו העם די הצורך בנדבת לבם - כמו שהיה לבסוף. ובה יתפרשו גם ריש דברי הת"י בפרשת צו, דמאחר שלא הגיעו למצב שהיו חסרים נדבות נמצא דבאמת לא הותר להם לקחת באונס. [אולם לפי מה שהביא הנצי"ב ראיה מהא דכופין על מצות עשה נראה דבכל גוונא אם היו הגבאים גובים בכפיה לא היה בזה איסור, ועדיין צ"ב בדברי הת"י מה חמס היה בזה אם היו לוקחים באונס, וצ"ע].

פירש דהכוונה שאין תרומה זו כמחצית השקל שאי אפשר להביא יותר, אלא יקחו ככל את אשר ידבנו לבו. ד. הנצי"ב בפירושו השני ביאר דהכוונה דמה שכבר נדבו לבו חייב להביא.

ויש להוסיף בזה עוד כמה אופנים בביאור הכתוב:

ה. **ברנת יצחק** ביאר דאף שהיה חיוב לתת, מכל מקום חובת הציבור היתה שבכללות תרומת כל ישראל יהיו כל הי"ג דברים האמורים, אולם כל יחיד היה יוצא חובתו בהבאת אחד מהנך דברים, ולכן כתיב תקחו את תרומתי בלשון ציווי, דגם אצל היחיד איכא חיוב ליתן עכ"פ אי מהנך דברים, אבל איזה מהמינים יתן וכמה מאותו המין, או אם ירצה ליתן יותר ממין אי, זה היה בגדר נדבה, וזהו דכתיב מאת כל איש אשר ידבנו לבו בלשון נדבה.

ו. ע"פ מה שכתב **הבית הלוי** כאן: והנה הזוה"ק (ח"ב קצ"ה). מפרש דהא דאמר הכתוב 'מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי' קאי על ערב רב - דגם מהם יוכלו ליקח. להבין המשך הכתוב, דבמסכת ב"ב (דף י') מסקנת הגמרא דמי שאינו מאמין בה' ושכר ועונש, החסד שעושה לפעמים חטאת הוא לו שאינו עושה אלא להתגדל ולא לשם מצוה, כי אינו מאמין בשכר ועונש. ובישראל המאמין גם אם אין מכון בהנתינה לשמה רק כוונתו כדי שבזכות הנתינה יגיע לו טובה היא מצוה גמורה וקרי ליה הגמרא צדיק גמור. אבל בהאינו מאמין צריך שיצורף להנתינה גם כוונה טובה, ואם יש לו בהנתינה פניה לגרמיה עוד נחשב לו לחטאת. וזהו שאמר הכתוב 'דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה' - דבישראל המאמינים לא הטיל שום תנאי, רק יקבלו מכולם מכל מי שיתן. ואמר עוד 'מאת כל איש' דהיינו ערב רב - 'אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי', הטיל בהם תנאי דרק כשמכוין בו לשם שמים אז תקחו, אבל אם מכוין בו לגרמיה לא תקחו כי לא לצדקה תחשב, עכ"ל¹⁶.

ולפי דבריו ד'מאת כל איש אשר ידבנו לבו' קאי על הערב רב - יתכן לומר לדרכם של המפרשים שהתרומה היתה חובה וכפו על זה, דאע"פ שהערב רב נתרבו דיכולים לקחת מהם מכל מקום לא היו חייבים בכך, ומהם לקחו רק מאת 'אשר ידבנו לבו'.

ז. י"ל על דרך שכתב **הכלי יקר** (לתרץ קושייתו דלפי מה שכתב רש"י שלש תרומות אמורות כאן, והתרומה השלישית של י"ג המינים היא הכתובה בפסוק ג' 'וזאת התרומה אשר תקחו מאתם', קשה איך הכניס מאמר 'מאת כל איש אשר ידבנו לבו' בין שתי תרומות הראשונות שהיו בקע לגלגולת - שהיו חוב גמור על כל איש מישראל - ואינן תלוין בנדבת לב הנותן כלל), וביאר דברי הכתוב באופן מחודש טובא: מדלא כתיב 'ינדבנו' בנו"ן אם כן יש מקום לפרשו כמו 'ידונו' בו"ו, כי אותיות בומ"ף מתחלפות בפרט ב"ת רפויה שמוצאה כמו וי"ו, וזה מורה על מי שלבו דוח וכואב על הנתינה, ואף אם לא היה רוצה לתרום מכל מקום יהיו הגבאים לוקחים ממנו בעל כרחו, (וכן כתב עוד בפרשת ויקהל ל"ה ה').

ולפי"ז יבואר נמי לדרכם של המפרשים שתורמת המשכן היתה חובה, דאשר 'ידבנו' לבו היינו מי שלבו דוח וכואב ואינו רוצה לתרום, (והיינו לפי פשוטו של מקרא דכל הכתוב מיירי בתרומת המשכן).

¹⁶ יש להעיר על דבריו שהרי רש"י פירש על 'ויקחו לי תרומה' - לי לשמי, ולדברי הבית הלוי הלוא זה קאי על בני ישראל המאמינים שיכולים ליתן אפילו שלא לשמה, (ועמד בזה בספר בגדי חמודות כאן). אמנם נראה דפשוט דברי רש"י 'לשמי' אינו שהנתינה תהיה בכוונה לשם שמים בלא שום פניה, אלא שיקדישו את התרומה לעשותה הקדש בקדושת בדק הבית. וכ"מ בפ"י רבינו עובדיה מברטנורא שכתב: תרומה לי - לשמי, פירוש דהול"ל 'ויקחו' ולמה היה צריך לכתוב 'לי' - להשמיענו שתהא התרומה לי **כלומר מקודשת לשמי**. וראה בהעמק דבר (ובהעמק שאלה ריש שאילתא ס"ב) שכך עולה מתוך דבריו, (אלא שהוא מפרש ד"ל לשמי קאי על לקיחת הגבאים, דהם יקדישו ע"י לקיחתם, והיינו מאותם שלקחו מהם בעל כרחם, ולשיטתו שהיה כאן דין כפיה, עי"ש). אמנם בפנים יפות כתב: ויש להבין בזה מה שפירש"י ויקחו לי לשמי פירוש מה שאמרתי שהנתינה שלכם הוא לקיחה מפני תוספות השכר מרובה, אפ"ה יהיה כוונתכם בשעת נתינה לשמי ולא ע"מ לקבל פרס, (וכ"כ בפרשת ראה עה"פ עשר תעשר).

ח. אי נמי י"ל ע"פ מה שכתב הכלי יקר בהמשך דבריו : ואם ידבנו פירושו כמו 'ינדבנו' והוא לשון נדיב לב אז יהיה מוסב אשלמעלה שאמר 'ויקחו לי' - הגבאים, 'תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו', וממילא נשמע שמה שאמר אח"כ 'תקחו את תרומתי' משמע אתם בעצמכם תקחו - היינו משה ואהרן או נשיאי ישראל, דמי שאינו נדיב לב ואינו נותן מרצון טוב ויש לחוש שמא יתקוטט עם הגבאים, אז תקחו אתם כי ודאי ישאו פניהם ולא יריבו עמהם על זה.

שני תירוצי הרמב"ן והריטב"א בקידושין נחלקו בשאלה זו

בקידושין (ל"ו). ילפינן למעט נשים מן הסמיכות והתנופות וכו' מדכתיב בני ישראל - ולא בנות ישראל. וכתב הריטב"א וז"ל: ואיכא דקשיא ליה היכי אמרינן הכא דכי כתיב 'בני ישראל' ממעט בנות ישראל, א"כ היאך נשים נודרות ונודבות קרבן דהא כתיב בפרשה 'בני ישראל'. ואיכא למימר דהא רבינהו רחמנא התם מדכתיב 'איש איש' לרבות את העכו"ם שנודרין ונודבין נדרים ונדבות כישראל (חולין י"ג:), וכל שכן נשים. והא דכתיב (ר"פ תרומה) 'דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה' ואפילו הכי כתיב (פרשתנו ל"ה כ"ב) 'ויבואו האנשים על הנשים'. ולא קשיא דהתם נשים מעצמן הביאו ולא נצטוו בכך. אי נמי דנדבה הות וכבר נתרבו נשים בנדר ונדבה כדכתיבנא, עכ"ל. וכן כתב הרמב"ן שם.

הרי שהקשו הרמב"ן והריטב"א דמהכתוב בריש פרשת תרומה 'דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה' נתמעטו נשים מנדבת המשכן, ואפילו הכי מצינו בפרשתנו שהנשים הביאו גם הן נדבה למשכן. בתירוצם הראשון כתבו דאכן נתמעטו נשים מהציווי על נדבת המשכן מדרשא ד'בני ישראל' - ולא בנות ישראל, ומה שהביאו היה מעצמן בלא שנצטוו על כך. אבל בתירוצם השני ס"ל דלא דרשינן הכא למעט 'בנות ישראל' מאחר שנתרבו לנדר ונדבה מכל שכן דגויים.

והנה לכאורה תירוצם הראשון הוא פשוט וברור דמקרא ד'ויבואו האנשים על הנשים' אין שום ראיה דנשים חייבות - די"ל שמעצמן הביאו בלא שנצטוו, עד שאינה מובנת קושייתם, ובעיקר צ"ב דאחר שכתבו כן בתירוץ הראשון מדוע הוצרכו לתרץ באופן נוסף.

יתכן לבאר דשני התירוצים תלויים בשאלה הנידונה כאן - האם תרומת המשכן היתה חובה עליהם או לאו. דהנה אם לא היתה זו מצוה של חובה ואף לאנשים הוי כרשות, על כרחך דאם נתמעטו נשים מקרא ד'בני ישראל' היינו לומר שאין מקבלין מהן, וממילא אי אפשר לתרץ ש'מעצמן הביאו'.

לפי"ז י"ל דבתירוץ הראשון ס"ל להרמב"ן והריטב"א כשיטת המפרשים דתרומת המשכן היתה חובה על כל אחד להביא והיו כופין על זה, וממילא אף שנתמעטו מקרא - שפיר י"ל דהמיעוט הוא רק מהחיוב להביא, אבל מכל מקום 'מעצמן הביאו'. אמנם מאחר דפשטיה דקרא מורה שגם לאנשים היה זה רק בגדר נדבה ולא חובה - ולפי"ז אם נימא שנשים נתמעטו על כרחך דהיינו שאינם יכולות להביא - לכך הוצרכו לתירוצם השני דלא נתמעטו כלל.

יתכן דיש לדייק כן מלשונם שכתבו בתירוצם השני: אי נמי דנדבה הות וכו' - דמשמע שבתירוצם הראשון ס"ל דהוה בגדר חובה.

.....

נשים בנדבת המשכן ובמצות 'ועשו לי מקדש'

דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי (כ"ה ב')

בקידושין (ל"ו). ילפינן למעט נשים מן הסמיכות והתנופות וכו' מדכתיב 'בני ישראל', ודרשין - ולא בנות ישראל. וכתב הריטב"א: ואיכא דקשיא ליה היכי אמרינן הכא דכי כתיב 'בני ישראל' ממעט בנות ישראל, א"כ היאך נשים נודרות ונדבות קרבן דהא כתיב בפרשה 'בני ישראל'. ואיכא למימר דהא רבינהו רחמנא התם מדכתיב 'איש איש' - לרבות את העכו"ם שנודרין ונדבין נדרים ונדבות כשארל, וכל שכן נשים¹⁷. והא דכתיב 'דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה' ואפילו הכי כתיב 'ויבאו האנשים על הנשים'. ולא קשיא דהתם נשים מעצמן הביאו ולא נצטוו בכך. אי נמי דנדבה הוה וכבר נתרבו נשים בנדר ונדבה דכתיבנא, עכ"ל. וכן כתב הרמב"ן שם¹⁸.

ביאור קושיית הריטב"א איך נשים נודרות ונדבות קרבן

על קושיית הריטב"א הראשונה היאך נשים נודרות ונדבות קרבן - הא כתיב בפרשה 'בני ישראל', הקשה שם ביד דוד בשם ספר מטה אשר (דף נ"ד מדפי הספר), דהנה הריטב"א שם מקודם כתב וז"ל: בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות, פי' ובמצות לא תעשה דכתיב 'בני ישראל' ה"ה דהוה דרשין בני ישראל ולא בנות ישראל, אלא דהא רבינהו רחמנא מקרא דאיש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם - שהשוה אשה לאיש לכל לא תעשה שבתורה. וה"ה במצות עשה שלא הזמן גרמא, דאע"ג דכתיב בהו 'בני ישראל' אף נשים בכלל, דהא אתרבו להו ממורא כדלעיל, וכי כתיב 'בני ישראל' אתי למעוטי עכו"ם, עכ"ל הריטב"א. ולפי"ז מאי קשיא ליה מהא דנשים נודרות ונדבות קרבן, הא הוי מ"ע שלא הזמן גרמא, ולפי מה שנתבאר בדבריו הרי אין למעט נשים בכה"ג אף דכתיב בני ישראל, (ועיי"ש במטה אשר מה שיישב).

היד דוד תירץ דהבאת הקרבן הוה שפיר מ"ע שהזמן גרמא - דהא עיקר הבאת הקרבן ביום דכתיב ביום צוותו, ובוודאי הנדר לאו עיקר המצוה אלא ההבאה. ומה דמקשה הריטב"א דנמעט נשים מקרא ד'בני ישראל', אף דהוי מצות עשה שהזמן גרמא וא"כ בלא"ה פטורות, י"ל על פי מה שכתב הריטב"א קודם לזה (בד"ה הסמיכות) לבאר הטעם דבעינן קרא למעט נשים מסמיכה ותנופה אף דהוה ביום ולא בלילה ובלא"ה פטורות, וז"ל: ואיכא למימר דכי אמרינן מ"ע שהזמן גרמא נשים פטורות, במצות שבחובה לגמרי דכי מטי זמן חיוביה לא סגיאל דלא לקיומניהו, אבל הנהו אינן בחובה לגמרי אלא שבאין להכשיר קרבנו אם ירצה

¹⁷ הגר"י ענגיל זצ"ל בספרו **גבורות שמונים** (אות מ"ג) כתב דמבואר מדברי הריטב"א דמה שנשים מביאין נדרים ונדבות הוא רק מילפותא מעכו"ם, וא"כ הרי ראוי לומר דיו ולא יפה כחם מעכו"ם, ועיי"ש שהוכיח שעכו"ם אינם מפגלין במחשבה וממילא ה"ה דנשים אין מפגלות, (ותירץ בזה הקושיא הנודעת שעליה סובב חיבורו הנ"ל, עיי"ש). אמנם נראה שאינו מוכרח כלל, דיי"ל בכוונת הריטב"א דמהך כל שכן דנשים מעכו"ם נשמע דעל כרחך לא נתמעטו כאן נשים מדכתיב 'בני ישראל'. וכן מבואר באילת השחר (בקידושין שם) שנקט בתחילה כדרכו של הגר"י ענגיל, דנימא שאשה לא ימעלו בקרבנותיה כמו בקדשי עכו"ם (כדאמרינן בתמורה ב':), ולבסוף כתב דלקושטא דמילתא בוודאי אין כוונת הריטב"א שבאמת מ'בני ישראל' נתמעטו נשים אלא שיש פסוק אחר דנתרבו עכו"ם ומזה ילפינן גם נשים בקיין, אלא הביאור דכיון דנתרבו על כרחך דמיעוטא דבני ישראל לא קאי עליהם, וכדכתבנו.

¹⁸ יעויין **במשך חכמה** כאן שפירש ד'מאת כל איש' ממעט ולא מאת כל אשה, שמאשה שיש לה בעל אין מקבלין גבאי צדקה דבר מרובה כדאיתא בב"ק (ק"ט). וכבר קדמו בזה בספר **שמע שלמה** (למהר"ש אלגאזי זצ"ל, כאן). אמנם **באור החיים** כאן כתב דהכתוב מאת כל וגו' אתי לרבווי אשה, וביאר שבנדבת המשכן הותר לקחת מן הנשים אף דבר מרובה, עיי"ש מה שכתב בטעם הדבר. (וראה **ספורנו** בפרשת ויקהל עה"פ ויבאו האנשים על הנשים וגו' דמבואר כהמשך חכמה ודלא כהאזה"ח). ומדבריהם נראה שנשים לא נתמעטו מעיקר הציווי על נדבת המשכן, והשאלה רק אם נתמעטו מלקבל מהן דבר מרובה כמו בכל צדקה. אמנם בדברי הרמב"ן והריטב"א מבואר דאין זה פשוט דנשים נכללו בעיקר הציווי כלל, ותליא בשני תירווציהם.

שיעלה לו לרצון, והוא אמינא דאחד אנשים ואחד נשים שוין קמ"ל, עכ"ל הריטב"א. וא"כ הכי נמי גבי נדרים ונדבות הרי אינן חובה דאי אינו נודר אינו מבטל מ"ע, ולהכי שפיר י"ל דממועטין מ'בני ישראל', עכת"ד היד דוד.

מצות 'ועשו לי מקדש' אם היא מ"ע שהזמן גרמא

כקושיית המטה אשר הנ"ל על הריטב"א - דנדרים ונדבות הוי מ"ע שלא הזמן גרמא - יש להקשות נמי על קושיית הריטב"א מ'ויקחו לי תרומה', דגם מצוה זו לכאורה אינה מצות עשה שהזמן גרמא, ולפי דבריו שמקודם הרי בכה"ג אין ממעטין נשים מ'בני ישראל'. וצ"ל גם בזה כעין תירוץ היד דוד - דלדעת הריטב"א חשיב מצות עשה שהזמן גרמא, ובטעם הדבר י"ל דאף שנראה דעצם הבאת הנדבה יתכן גם בלילה, מכל מקום הא הוי חלק ממצות 'ועשו לי מקדש', ובזה הא קי"ל דאין בונין בלילה, כמש"כ הרמב"ם בהל' בית הבחירה (פ"א הי"ב) דאין בונין את המקדש בלילה שנאמר 'וביום הקים את המשכן' - ביום מקימין לא בלילה. וממילא נחשבת מצוה זו כמצות עשה שהזמן גרמא, ושפיר ס"ל להרמב"ן ולריטב"א דאיכא למידרש מ'בני ישראל' למעט בנות ישראל.

אלא דבזה עדיין יקשה אמאי בעינן קרא למעטן, הא כיון דהוי מצות עשה שהזמן גרמא בלא"ה פטורות. ואין לומר כאן כמשנ"ת לעיל בדברי הריטב"א דבמצוה שאינה חובה לגמרי הו"א דחייבות, שהרי נתבאר דנדבת המשכן הוי חלק ממצות 'ועשו לי מקדש', ומצוה זו לכאורה היא חובה גמורה.

ונראה לומר בזה, דהנה ידוע מה שהקשו על דברי הרמב"ם (שם בהמשך דבריו) 'והכל חייבין לבנות ולסעד בעצמן ובממונם אנשים ונשים כמקדש המדבר', דמאחר שכתב דאין בונין בלילה - הו"ל מצות עשה שהזמן גרמא, ומדוע נשים חייבות. ותירצו האחרונים¹⁹ דשאני מצוה של ציבור - דבזה לא אמרינן הך כללא דנשים פטורות ממצוות עשה שהז"ג. ולפ"ז מובן דהקשו הרמב"ן והריטב"א דליפטור נשים מחמת קרא ד'בני ישראל', דאי לאו קרא - לא היו נפטרות אף שהז"ג.

ויתכן לומר עוד דסברת האחרונים דבמצוה דציבור אין פטור דמצות עשה שהזמן גרמא, היינו משום הך גופא דכתב הריטב"א הנ"ל דבמצות עשה שאינה חובה לגמרי אין לנשים פטור דמצות עשה שהזמן גרמא, דהנה אף שעל הציבור איכא חיוב, מ"מ על כל יחיד ויחיד בפני עצמו אין חיוב (כמבואר בחינוך סוף מצוה צ"ה, ובספר המצוות לרמב"ם סוף חלק מ"ע²⁰), וממילא חשיב נמי כמ"ע שאינה חובה לגמרי, והוי דומיא דמש"כ הריטב"א גבי סמיכה ותנופה²¹.

¹⁹ כן כתב הגאון האדר"ת זצ"ל בספרו סדר פרשיות (בפרשתנו כ"ה ח') ובספרו זכר למקדש (פ"א אות ב'), וכ"כ הגרי"ז גוסטמן זצ"ל בקונטרסי שיעורים קידושין (סי' י"ט אות ו'), והגר"ח לוינ' זצ"ל בספרו חיל מקדש (עמ' י"ד בשם גדול אחד), ובשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' שכ"ו).

²⁰ וראה חידושי הגרי"ז בפרשתנו שלקחת התרומה היה ציווי רק על הציבור בכללו, אבל על כל יחיד ויחיד לא היה חיוב להביא, אלא בגדר נדבה. וזהו דמבואר בקרא (ל"ה ב') 'קחו מאתכם', והיינו מהציבור דקאמר בלשון רבים והוא ציווי, ומסיים 'כל נדיב לבו' בלשון יחיד, דעל היחיד ליכא חיובא ונתינתו הויא בכלל נדבה. וכן בקרא ד'ויקחו לי תרומה' - קאי על הציבור, וסיים 'כל איש' היינו דהיחיד 'אשר ידבנו לבו' - תקחו את תרומתו.

²¹ בעיקר קושיית המטה אשר שהביא ביד דוד הנ"ל - דמאי קא קשיא ליה להריטב"א מהא דנשים נודרות ונדבות, הא לא שייך למעטן מ'בני ישראל' מאחר שהוי מ"ע שלא הז"ג וכבר נתברר ממורא, העירני ידידי הגרמ"י גרצנשטיין שליט"א דיתכן ליישב באופן אחר, דאף שהוי מ"ע שלא הזמן גרמא מכל מקום י"ל דממורא ילפינן לחייב נשים רק במצוות עשה שהן חיוביות, דומיא דמורא, אבל נדרים ונדבות - וכן הא דויקחו לי תרומה - שאינם חובה גמורה, יתכן דשפיר איכא למידרש מ'בני ישראל' למעט בנות ישראל.

ויצוין בזה עוד לדברי הריטב"א בקידושין (כ"ט). דלכך בעינן קרא למעוטי אשה ממילת בנה, משום שהפטור דמצות עשה שהזמן גרמא היינו דוקא במצוה דנפשה, אבל במילה לולי קרא היתה חייבת מדין בית דין, עיי"ש. ואולי גם מזה יש להביא ראיה דמצוה שאינה מוטלת עליה בתורת יחיד אלא כחלק מחובת הכלל, אין בה פטור של מצות עשה שהזמן גרמא²².

לולי שנתמעטו הו"א דחייבות משום דנשים נמי בעי כפרה

עוד יתכן לומר הטעם שהוצרכה התורה למעט נשים ממצוה זו אף דהוי מ"ע שהזמן גרמא, ע"פ מה שכתב בקרית ספר (ה'י' שקלים פ"א) דנשים נתמעטו מחיוב מחצית השקל מקרא דכל העובר על הפקודים (ולרע"ב שקלים פ"א מ"ג נתמעטו מונתנו 'איש'), אע"ג דמ"ע שהזמן גרמא היא ובלא"ה פטורות - משום דכתיב כופר נפשו והו"א דחייבות, [וע"ד שמצינו בברכות (כ' :) לענין תפילה דחייבות משום דרחמי ניהו, ובקידושין (ל"ד). לענין מזוזה גברי בעי חיי נשי לא בעי חיי]. ולפי"ז גם בענינו י"ל דהו"א לחייב נשים משום דתכלית המקדש לכפרה, וכמ"ש בהגש"פ 'ובנה לנו בית הבחירה לכפר על עונותינו'.

ואולי מהאי טעמא הוא דסובר הרמב"ם לקושטא דמילתא דנשים חייבות אף שהוי מצות עשה שהזמן גרמא²³.

לדעת הרמב"ן והריטב"א נשים פטורות מבנין ביהמ"ק

הערוך לנר (יבמות ה': ד"ה בא"ד ועוד ס"ד) כתב דבנין ביהמ"ק ודאי אין נוהג בנשים - כיון דלא דחי שבת ויו"ט וגם אינו בלילה, דבנין ביהמ"ק אינו אלא ביום.

וצ"ע דזה נגד מה שמפורש ברמב"ם דאף שאין נוהג בלילה - מכל מקום נשים חייבות. אמנם לפי מה שנתבאר יש לקיים דבריו עכ"פ אליבא דשיטת הרמב"ן והריטב"א (לפי תירוצם הראשון שמעצמן הביאו ולא נצטוו על כך) - דנשים אכן נתמעטו ממצות בנין המשכן מדרשה דיבני ישראל - ולא בנות ישראל, וכמו שנתבאר דדרשינן הכי אך משום דהוי מ"ע שהזמן גרמא, אלא דבלא מיעוט הו"א דיתחייבו (אי משום דאינו חיוב גמור על כל יחיד, אי משום דהוי כפרה). ונמצא דאכן עיקר הטעם דפטורות הוא משום דהוי מ"ע שהזמן גרמא, וכדברי הערוך לנר.

והנה בשו"ת **משנה הלכות** (ח"ו סי' שכ"ו ד"ה שנית) רצה לתלות אי מצות בנין ביהמ"ק חשיב כמצות עשה שהזמן גרמא במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן אם נכלל במצוה זו עשיית כלי המקדש. דמאחר שרק הקמת המשכן אינה אלא ביום - אבל הכלים שפיר ניתן לעשותם בלילה, על כן אם עשיית הכלים הוי בכלל המצוה י"ל דלא חשיב מ"ע שהזמן גרמא. ובזה ביאר דהרמב"ם לשיטתו דס"ל בסה"מ שכל הכלים הוי בכלל המצוה ע"כ ס"ל דנשים חייבות. (ובד"ז הלך בביאור דעת הרמב"ם בשו"ת **בית יצחק** או"ח סי' ג' אות ה' בשם **מוהרש"ב איגר** זצ"ל, עיי"ש). אמנם דעת הרמב"ן שאין עשיית כלי המקדש בכלל מצות ועשו

²² שו"ר שכן כתב מו"ר הגאון **רבי עקיבא קיסטר** זצ"ל (בספרו יקר תפארת בפרשתנו) - לבאר סברת הריטב"א - ע"פ יסוד האחרונים הנ"ל דבמצוה של ציבור לא נאמר הפטור של מצות עשה שהזמן גרמא. ועד"ז כתב בהרחבת **גבול יעבץ** ח"ב ערך מצות עשה שהזמן גרמא.

אולם בעיקר דברי הריטב"א, ראה **מנחת חינוך** מצוה ב' (אות ו'), ובמצוה ל"ב מוסך השבת אות ח' שהבין כוונת תירוצו באופן אחר, (ועיי"ש שם מצוה קי"ב אות ג', ומצוה שכ"ו אות א'). וראה מה שהשיג עליו בתורת חיים (סופר, סי' רמ"ו אות י"ג), וביאר דברי הריטב"א בדרך אחרת. ועיי"ש שו"ת **חשב האפוד** (ח"א סי' קי"ט), ובשו"ת **יביע אומר** (ח"א או"ח סי' כ"ט אות ח'). וראה מה שכתבתי על דברי הריטב"א הללו בעטרת שלום פ"י וירא (עמ' קמ"ד), ובהערות קמ"ד - קמ"ו).

²³ שו"ר שכ"כ בשו"ת **מהרא"ב** (זילברברג) ח"א סי' כ"ח, ובוילקט **יוסף** ח"ב סי' קמ"ב, אך ראה מה שהשיב על כך הגה"ק **מערלוי** זצ"ל שם בסי' ק"ס, (ונדפס בשו"ת **התעוררות תשובה** סי' רפ"ד).

לי מקדש, ולפי"ז יתכן שלדעתו חשיב שפיר מ"ע שהזמן גרמא - כיון דאין המצוה אלא עשיית המשכן וזה אינו בלילה, עכ"ד²⁴.

לפי"ז מובן דהרמב"ן לשיטתו הקשה דנמעט נשים מקרא ד'בני ישראל', וכמשנ"ת דיש לדרוש הכי רק אם הוי מצות עשה שהזמן גרמא, (וכן ס"ל לקושטא דמילתא בתירוצו הראשון - דנשים אכן פטורות ממצות בנין המשכן).

.....

---

²⁴ בעיקר מה שכתב במשנה הלכות (וכ"ה בבית יצחק הנ"ל) דכלי המקדש מותר לעשות בלילה, הנה כן כתב נמי הערוך לנר בסוכה (מ"א. בתוס' ד"ה דא"ל), וכן בערוך השולחן העתיד (סי' ג' אות י"ט). אבל יעויין בספר עבודה תמה (אלטונא תרל"ב, שער ז' דף ס"ו) שכתב להוכיח דגם עשיית הכלים אינה אלא ביום, (עיי"ש שתמה בזה על הגרצ"ה קאלישר זצ"ל שנקט דהכלים מותר לעשותם בלילה, וכתב שהמציא לו דינים חדשים אשר לא שערם אבותינו. אולם לפי מה שהראנו הרי שלא יחידאה הוא בזה).

שני יישובים לקושיית הקרבן נתנאל שהניחה בצריך עיון

ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו (כ"ה ט')

ברש"י: וכן תעשו - לדורות, אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים, כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה - כתבנית אלו תעשו אותם.

כתב בעל הקרבן נתנאל בספרו תורת נתנאל כאן: קשה מהא דאמרינן בפ"ב דשבועות (ט"ו). דאין מוסיפין על העיר ועל העזרה אלא במלך ונביא וכהן גדול ואורים ותומים ושבעים סנהדרין, דאמר קרא ככל אשר אני מראה וגוי' וכן תעשו לדורות, והקשו בתוס' (ד"ה וכן) כלים נמי ליבעי ע"א סנהדרין [וה"ה לאינך], וכי תימא 'הכתוב תלאן בשירות' - דאין צריך אלא שירות (ע"ש בסוגיא), הא בסמוך משמע דאי לאו 'אותם' הו"א דבעי משיחה ועבודה, וא"כ השתא דכתיב 'אותם' למעוטי משיחה, ע"א מכל מקום לא נמעוט. וי"ל דאתי 'אותם' לגלויי ד'וכן תעשו' לא קאי אכלים, ולא בעינן בהן לדורות דומיא דמשה, עכ"ל תוס'. ומעתה צ"ע לפירש"י דדריש 'וכן תעשו' אכלים - ליבעי נמי סנהדרין ומלך ואורים ותומים כמ"ש תוס', וצריך עיון. עכ"ל התורת נתנאל.

[א] תירוץ האלפי מנשה דלדעת רש"י באמת בעינן לכלים מלך ונביא וסנהדרין

בספר אלפי מנשה (להגה"ק רבי מנשה אייכנשטיין זצ"ל מזידיטשוב, חידושי הלכות בפרשתנו) כתב דאה"נ לדעת רש"י כלים בעי נמי סנהדרין. דהנה קושיית התוס' - דכלים נמו ניבעו סנהדרין של ע"א - לכאורה אינה מובנת, כי התוס' לא הביאו היכן מצינו דכלים לא בעי סנהדרין של ע"א, ובאמת לא נמצא בשום מקום מפורש דכלים לא בעי סנהדרין של ע"א, ואם כן נימא דאין הכי נמי דכלים נמו בעי סנהדרין של ע"א.

וכתב ליישב דברי התוס' בקושייתם, דהנה אף שהתוס' נקטו רק סנהדרין של ע"א כוונתם להקשות דניבעי נמי מלך ונביא ואורים ותומים וכמו דבעינן במקדש עצמו, דעל כל הנך אמרינן בגמרא דילפינן מ'וכן תעשו לדורות'. וי"ל שהיה מוכח לתוס' דכלים לא בעי כלל הנך דברים - מכלים שעשו בבית שני, דהא בבית שני לא היה מלך ונביא ואורים ותומים, (וכן כתב בספר תורת חיים בחידושי לשבועות שם על קושיית התוס' הראשונה, ע"ש).

אולם הוכחה זו דכלים לא בעי הנך דברים - מכלים שעשו בבית שני - תליא בפלוגתא דשבועות ט"ז ע"א, רב הונא אמר 'בכל אלו' תנן ורב נחמן אמר 'באחת מכל אלו' תנן. ולפ"ז מה שהיה מוכח לתוס' דכלים לא בעי כלל הנך דברים - מכלים שעשו בבית שני - זה רק אליבא דר"ה דאמר ד'בכל אלו' תנן, והיינו דכולם מעכבין (מלך ונביא ואו"ת וסנהדרין של ע"א), דאי כלים נמי בעי כלל הנך דברים וכמו דבעינן במקדש עצמו, א"כ איך עשו כלים בבית שני הרי היה חסר להם מלך ונביא ואו"ת, (ובכלים הרי לא שייך מה שאמרו בגמרא שם גבי מקום המקדש דקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא). אלא ודאי דכלים לא דמו למקדש, וכלים לא בעי כלל הנך דברים, ושפיר הקשו התוס' דמאחר ש'וכן תעשו לדורות' קאי גם אכלים א"כ גם כלים ניבעי סנהדרין של ע"א, והכי נמי מלך ונביא ואו"ת וכמו המקדש. לכן תירצו ד'אותם' במשיחה ולא לדורות במשיחה' בא לגלויי ד'וכן תעשו לדורות' לא קאי כלל אכלים, ולא בעינן בהן לדורות דומיא דמשה. אבל לר"נ דסובר ד'באחת מכל אלו' תנן - הרי ליכא הוכחה מכלים שעשו בבית שני דכלים לא בעי כלל הנך דברים, דהא גם במקדש גופיה לא בעינן כולהו רק סגי באחת מהם, וא"כ שפיר גם הכלים עשו באחת מהם. וא"כ אליבא דר"נ לא קשה כלל קושיית התוס', וממילא שפיר נוכל לומר לדידיה ד'אותם' אתא רק למעט משיחה בלבד בכלים, אבל לא אתא לגלויי ד'וכן תעשו לדורות' לא קאי אכלים.

ומעתה אתי שפיר דברי רש"י, די"ל שסובר כר"נ ד'באחת מכל אלו' תנן, לכך שפיר כתב ד'יוכן תעשו לדורות' קאי גם אכלים, ולא קשה מידי קושיית התוס'. עכת"ד האלפי מנשה.

[ב] במשיחת משה רבינו הוקדשו כל הכלים דלעתיד

יתכן לתרץ דברי רש"י ע"פ מה דאיתא בספרי פרשת נשא עה"פ (ז' א') וימשחם ויקדש אתם: רבי אומר וימשחם ויקדש אותם' למה נאמר, והלא כבר נאמר וימשח אותו ויקדש אותו, ומה ת"ל וימשחם ויקדש אותם, מגיד שבמשיחתן של אלו הוקדשו כל הכלים לעתיד לבוא.

ודברי הספרי הללו הובאו בספר המצוות לרמב"ם (מ"ע ל"ה): ולא ימשחו בו הכלים לדורות כי בביאור אמרו בספרי שבמשיחתן של אלו - רוצה לומר כלי המשכן - הוקדשו כל הכלים לעתיד לבוא, עכ"ל.

ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' ל"ז) ביאר דרשת הספרי וז"ל: דאמר רבי וימשחם אתא לומר שבמשיחת משה אותן הכלים הוה כאילו נמשחו כל הכלים לדורות, עיי"ש. והנה לפ"ז מוכח מזה דלדורות לא בעי משיחה מחדש אלא על ידי עבודה מושך עליהם משיחת משה רבינו ע"ה. ובחידושי לשבועות (ט"ו. ד"ה והנה בספרי) כתב: וא"כ מוכח דלא בעי בכלים משיחה לדורות, שמשיחת משה ע"ה הקדיש כל הכלים דלעתיד ע"י עבודה שלהם נעשה כאילו נמשחו על ידי משה ע"ה, עכ"ל.

מעתה לפי דרשת הספרי לא קשה קושיית התוס' דליבעי בכלים מלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין של ע"א, ואין צורך לומר כתירוצם ש'יוכן תעשו לדורות' לא קאי על כלים, דשפיר י"ל דאף כלים בכלל, ומה דלא בעי בכלים כל הנך היינו משום שחשיב שכבר נתקדשו ע"י משה רבינו ונתקיים בהם כל הנך, (ודומיא דמה שנקטה הגמרא בשבועות ט"ז. דמ"ד 'בכל אלו תנן' קסבר 'קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא' ולכן לא הוצרך עזרא לקדש במלך ונביא ואורים ותומים).

ומיושבים בזה דברי רש"י דס"ל ד'יוכן תעשו לדורות' קאי על הכלים ואעפ"כ לא בעינן להו מלך ונביא וסנהדרין של ע"א.

[והתוס' שהוצרכו לתרץ ד'אותם' אתא לגלויי ד'יוכן תעשו' לא קאי אכלים, היינו משום דסוגיית הגמרא שם חולקת בזה על הספרי ודורשת קרא ד'אותם' דלדורות כלים לא בעי משיחה, ודלא כהספרי שהועילה להם משיחת משה רבינו, (ראה יד דוד בשבועות שם שהוכיח דעל כרחק הסוגיא שם חולקת בזה על הספרי, וכ"כ באהלי יהודה על הספרי שם). אבל את דעת רש"י בחומש שפיר יש ליישב עפ"ד הספרי].

הערה על ביאור הגרי"ז ריש פרשת תצוה

כתב מרן רי"ז הלוי בפרשת תצוה וז"ל: ואתה תצוה את בני ישראל וגו' ואתה הקרב אליך וגו' ואתה תדבר וגו'. מה שהזכיר הכתוב הכא בפרשה זו מלת 'ואתה' על כל דבר ודבר לכאורה צריך תלמוד וביאור, מה בא הכתוב להשמיענו או למעט בזה. ונראה לומר משום דפרשת תרומה מדברת כולה מענין מלאכת המשכן, ובמסכת שבועות תנן דאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואו"ת וסנהדרין של ע"א, ובגמרא שם מנה"מ אמר רשב"ח דאמר קרא 'ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו לדורות'. הרי דבמלאכת המשכן וכליו הוצרכו דוקא למלך ונביא ואו"ת ובי"ד של ע"א, אבל לענין שמן המאור ועשיית בגדי כהונה ומשיחת אהרן ובניו אין צריכין לכל זה, רק במשה לבד הדבר תלוי. וזהו הביאור של מלת 'ואתה' האמור כאן, למעט כל הני שנכללו למעלה בקרא דככל וגו' שאין צריכין להם בדברים האמורים בפרשה דהכא, ודוק, עכ"ל.

ויש להעיר על דבריו ממה שכתב רש"י בסנהדרין (ט"ז : ד"ה כן) : מה משכן על פי משה והוא במקום סנהדרי גדולה - אף לדורות ע"פ סנהדרי גדולה, עכ"ל. הרי שגם המשכן וכל שאר כליו לא היו צריכים בפועל מידי אלא במשה לבד היה הדבר תלוי, ורק לדורות - דילפינן דלהוסיף על העיר ועל העזרות בעי כל אלה - הוא דבעינן מלך ונביא ואו"ת וסנהדרין של ע"א. דבמשכן וכליו היה משה המלך והנביא (כמש"כ רש"י בשבועות ט"ו. ד"ה וכן), והוא היה במקום סנהדרין של ע"א (כמש"כ רש"י בסנהדרין הנ"ל), ובריטב"א (שבועות שם) מבואר דהוא היה גם הכהן גדול - 'דכל שבעת ימי המלואים במקום כהן גדול באורים ותומים היה משמש'. נמצא דגם במשכן וכל כליו היה די במשה לבדו.

ולפ"ז אינו עולה יפה ביאורו של הגרי"ז דהכתוב 'ואתה' דפרשת תצוה בא למעט בגדי כהונה דלא בעינן לכל הנך ודי במשה לבדו, שהרי גם לעשיית המשכן וכל כליו היה די במשה לבדו.

אמנם פירשו אתי שפיר לפי דברי רש"י בשבועות (שם) דמשמע שהיו צריכים לשבעים זקנים מלבד משה, (ודלא כדבריו בסנהדרין הנ"ל, וכבר עמד בזה על סתירת רש"י בחידושי החתם סופר שם), וגם מבואר בדבריו שם שאהרן היה הכהן גדול, (אמנם כבר הקשו התוס' על דבריו : אע"ג דאהרן היה בבנין משכן וכי נשאלו באורים ותומים לעשות משכן הלא קודם שנתכהן אהרן על ידי המלואים נעשה המשכן, עכ"ל. וקושיא זו בא הריטב"א ליישב בדבריו הנ"ל שמשה היה הכהן גדול). נמצא לפ"ד רש"י בשבועות שלעשיית המשכן וכל כליו היה צריך מלבד משה גם לאהרן הכהן ולשבעים זקנים, ואתי שפיר דזהו שממעט הכתוב 'ואתה' דפרשת תצוה, דבגדי הכהונה שאני דבמשה לבד הדבר תלוי.

.....